

НАЧАЛО НА РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА В ЮЖНА БЪЛГАРИЯ (60-ТЕ И 70-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК)

Полина Цокова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. През 60-те и 70-те години на XX век българските държавни власти приемат решения за регионалното развитие в три слабо развити региона на Южна България – Благоевградски окръг, Смолянски окръг и Кърджалийски окръг. Тези три окръга са разглеждани като стратегическа територия в регионалната политика на България в избрания хронологически отрязък. Целта на правителствените актове е всеки от трите региона да се изравни по статистически показатели със средното ниво в страната. Икономическите и културните аспекти са основни в регионалните програми в разглеждания териториален обхват. Инвестициите в нови отрасли се изразяват главно в машиностроенето и химическата промишленост. Образованието на младите хора и изследванията по история формират сърцевината на политиката в културния сектор. Като резултат за период от двадесет години стандартът на живот се подобрява. Въпреки емиграционните процеси към столицата, голям брой жители в активна възраст предпочитат да живеят и работят в населеното място, където са родени. Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг се превръщат в образец за развитието на други региони на България, които също са разположени близо до границата и се нуждаят от развитие.

Keywords: regional policy, decrees, regional development, Blagoevgrad region, Smoljan region, Kurjali region

На прага на XXI век историческото наследство на регионите е обект на значителен научен интерес. За да илюстрира това свое твърдение, Мария Тодорова тълкува значенията на понятието за регионите. В примера с Европейския съюз като икономическа общност регионът представлява наднационална формация. В границите на една държава регионите са възможна структурна основа за балансиране на икономическите различия в нея (Тодорова, 2004: 285). И двете значения са лесно приложими към традициите в административното управление на модерната българска държавност. Поради късното начало на самостоятелна българска юрисдик-

ция много райони от Южна България задълго имат ролята на догонващи спрямо земите, включени след Освобождението в границите на Княжество България и Източна Румелия. Тамошните българи, на свой ред, трябва да намерят алтернатива на загубените пазари на Османската империя¹⁾ и в новите политически условия да укрепят институциите, ръководещи обществения и културния им живот²⁾. Всичко това обуславя постоянен стремеж към преодоляване на диспропорциите в регионалното развитие на страната. В същото време се установяват контакти на местно ниво между селищата в граничните райони от двете страни на западната и южната граница на България. Непрекъсваемите духовни връзки между българите в свободните предели на отечеството и сънародниците им в съседни държави нерядко предопределят разполагането на окръжния център в граничен град, който безпрепятствено да комуникира както с вътрешността на страната, така и с българското население извън държавната територия. Мярата на политическа свобода във всяка от двете съседни държави в голяма степен доминира при определяне на интензитета на трансграничното сътрудничество, но без съмнение този процес бива стимулиран от споделянето на едни и същи ценности, възприети в широкия ареал на демократичните общества в обединена Европа.

След 1 януари 2007 г. Европейският съюз вече включва 27 държави и 1303 региона на ниво NUTS 3 (Попов и др., 2010: 9–10). В последната категория попадат и 28-те български области. Местоположението на градовете, които са със статут на областни центрове на територията на днешна България, е избрано през 1959 г. Разделянето на държавната територия на региони, наречени първоначално окръзи, датира от 1878 г. Според Търновската конституция окръзите, освен административни поделения, представляват и самоуправителни тела със самостоятелни функции в сферата на образованието, стопанския живот и благоустройството (Андреев, 1994: 37, 183–187). Според специалистите по конституционно право децентрализирането позволява провеждането на регионална политика като начин за осъществяване на държавното управление по места. През 1991 г. понятието е въведено в чл. 142 от Конституцията на Република България (Киров, 1999: 353). За 60-те и 70-те години на XX век регионална политика е *terminus technicus*, тъй като не се среща в официалните български документи. При отсъствието на местно самоуправление с този термин се стремя да обознача целенасоченото въздействие на централната власт спрямо кореспондиращите ѝ по териториална компетентност местни звена на управление, икономическите субекти и духовните институции. Цел на регионалната политика в обхванатите от това въздействие изоставащи райони е да насърчи силните страни на регионалната икономика, образование и

култура. В същото време тя се стреми да неутрализира признаците на застои. Конкретните правителствени решения, обединени по силата на териториалния си обсег на действие, разкриват взаимодействието между различните структури и нива на властта. По правило, опорни точки от регионалната стратегия представляват иновативните производства в индустрията и новите култури в земеделието. За повишаване на квалификацията на младите хора се разширява мрежата от професионални училища и се въвеждат предимства при прием в образователните институции. Духовното измерение на регионалната политика залага на поощряването на българските фолклорни традиции и интереса към историческото минало, прилагането на технически новости в комуникациите и популяризирането на нови туристически дестинации.

Предпоставка за успешно провеждане на регионалната политика е съобразяването ѝ с действителните очертания на административно-териториалните единици. В Южна България реформата в териториалното деление от 1959 г.³⁾ потвърждава административния статут на окръга с център Благоевград, образуван през 1949 г., с който се идентифицира Пиринският край. Възвръщайки се към една прекъсната традиция на самостоятелно администриране, територии от Среднородопието и Източните Родопи за пръв път след 1944 г. служат за основа на самостоятелни административно-териториални единици – новосъздадените Смолянски и Кърджалийски окръг. Широките правомощия на държавата да направлява икономическото и културното развитие в България през 60-те и 70-те години на XX век позволяват съсредоточаването на значителни организационни, материални и човешки ресурси, когато набелязаните цели в отделните сектори на обществения живот в административно-териториалните единици изискват това⁴⁾. В Южна България в разглеждания период, по средностатистическите показатели на макроикономическо ниво, такива региони представляват териториите на Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг⁵⁾.

Едно от първите проявления на регионалната политика в Смолянски окръг е обособяването на административна единица с център град Смолян. Въпреки че през 50-те години богатите залежи на оловно-цинкови руди привличат значителни инвестиции, оформянето на регионална политика, засягаща Смолянския регион, е възможно едва през 60-те години на XX век – при наличието на ясно маркираната територия на отделен окръг със свои учреждения, предприятия и училища. От 1960 г. името Смолян вече обозначава обединения град, образуван от сливането на досегашните селища Смолян, Райково и Устово. През 1974 г. е обявен за град и Доспат – централното населено място в най-изостаналия район на окръга, Доспатския. Това става възможно, след като през втората половина на 60-

те години, по силата на правителствено постановление, в Доспат за пръв път е разположено индустриално предприятие (Цокова, 2011¹⁾: 548–549). Първата цялостна регионална програма в Смолянския регион представлява Постановлението за по-нататъшно социално-икономическо и културно развитие на Смолянски окръг, издадено като съвместен акт на ЦК на БКП и на Министерския съвет на 15 ноември 1969 г. Капиталовложенията за индустрията предвиждат по три предприятия съответно на химическата, машиностроителната и текстилната промишленост, а също и предприятие за организационна и изчислителна техника, предприятие за преработка на плодове и завод за дрожди. Общо дванадесет нови завода са предназначени да осигурят заетост в големите селища на Смолянски окръг. С постановлението са набелязани самостоятелни направления в регионалната политика за подобряване инфраструктурата и комуникациите в селата. Тези направления засягат изграждането на автоматични телефонни връзки, достъп до национални радио- и телевизионни програми, подобряване на пътната мрежа, благоустрояването, транспортните и пощенските услуги. Привличането на нарочни инвестиции се съчетава с опит за рационално управление в използването на водите и дървесината, каквито има в изобилие в региона. Нуждаят се от завършване обекти като хидровъзел „Девин“ и хидровъзел „Цанков камък“, а от разширяване - противоерозийните работи във водосборните басейни на реките. Оценени като недостатъчно проучени са въпроси от различно естество – геоложкото състояние на Родопите, възможностите за промишлената преработка на картофите и изграждането на пивоварна фабрика, като от тяхното изясняване зависят и други инвестиции в бъдеще. Търговията, услугите и селското стопанство заемат второстепенно място в икономическите приоритети, както личи от факта, че задачите в тези сфери не са разработени детайлно в правителствения акт⁶⁾.

В социален план, едновременно с индустриализацията и урбанизацията, протича и модернизацията на нравите. В известна степен се разнообразяват артикулите, предлагани в търговската мрежа. Пътуванията зачестяват и благодарение на улеснените комуникации информацията все по-бързо достига до отдалечените от главните пътни артерии населени места.

Повишаването на нивото на образованост в Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг през 60-те и 70-те години на XX век представлява важен елемент на регионалната политика. Гарантирането на качествено преподаване изисква достатъчен брой квалифицирани учители. От учебната 1976–1977 г. в Благоевград се открива Педагогически факултет като филиал на Софийския университет, чиято мисия е да подготвя детски и начални учители⁷⁾. През учебната 1960–1961 г. в Кърджали се създава Институт за начални учители-турци с двегодишен курс⁸⁾. В Смолянски окръг

значима инвестиция представлява Учебно-битовият комплекс на Средното музикално училище за народни песни, танци и музика в Широка лъка, тържествено открит на 9 февруари 1979 г.⁹⁾. Стремехът към повишаване на общото ниво на образование предполага децата в училищна възраст да не прекъсват образованието си. На изучаването на историята и етнографията на родния край се разчита за възпитаването на родолюбие. Постепенно се налага убеждението, че образованието на децата е ценност за собствено-то им семейство и подпомага просперитета на цялата общност, към която принадлежат.

Вложенията в образованието и професионалната кариера на младите хора и въобще на икономически активното население в Югозападна България, в Централните и Източните Родопи трябва да забавят процесите на обезлюдяване на малките селища и изтичането на кадри към столицата София и по-големите градове. На входа на висшето образование красноречиво изражение на регионалната политика през 60-те и 70-те години на XX век са предимствата за кандидат-студентите, които са родени в Благоевградския, Смолянския и Кърджалийския регион. През 1967 г. например делът на приетите студенти спрямо кандидатстващите от изоставания Кърджалийски окръг е 20,6 %. Благодарение на нарочно определените квоти по териториален признак започват следване 18,5 % от желаещите да учат от Смолянски окръг и 17,9 % – от Благоевградски окръг. По същото време успеваемостта при приема във висше училище за жители от проспериращ регион като Пловдивски окръг е по-ниска – 16,1 %. (Цокова, 2011²⁾: 34). През учебната 1971/1972 г. успешно преминават изпитите младежите от

Благоевградски окръг, които кандидатстват за обучение по икономика и електронноизчислителна техника в София. Порок на централизираното планиране е игнорирането на желанието на младите хора да бъдат близо до родния край. Поради отдалечеността им от Югозападна България остават незаети предвидените бройки за следване в Русе и Варна¹⁰⁾.

Подготвителният „Д“ клас на Немската езикова гимназия – София, 5 март 1967 г., в която са приети ученици от Благоевградски окръг

Изборът на приоритети, които да бъдат насърчени посредством механизмите на държавното управление, предполага анализ на цялостното състояние на изоставания регион. Съобразно изводите от този анализ могат да се определят и необходимите предели, в които да се съсредоточат инвестиции за повишаване на капацитета на местната икономика, както и конкретни мерки за адаптирането към новостите в бита и начина на живот на местните жители. Това се отнася за целия разглеждан период и за всеки от трите региона, но е особено важно за формирането и първите проявления на регионалната политика, какъвто е примерът с Благоевградски окръг.

В началото на 60-те години на XX век икономическото изоставане на Пиринския край може да се обобщи в три пункта: слаба механизация и остарели технологии, превес на селското стопанство пред промишлеността, ниски доходи и безработица. През 1960 г. набор от 31 мерки за въздействие върху промишлеността – в сферата транспорт, пътища и съобщения, и в областта на селското стопанство са предложени на вниманието на Държавната планова комисия. Тя обаче отхвърля възможността за утвърждаването им в самостоятелна програма. Ограничено е значението на Решение от заседанието на Политбюро на ЦК на БКП от 16 юни 1960 г., когато, вместо конкретни мерки, се обещава регулярното отпускане на финансови средства в годишните народостопански планове³⁾. Приемането на първата цялостна регионална програма се отлага с две години. Едва с Решение № 315 от 2 декември 1963 г. на Политбюро на ЦК са одобрени първите инвестиции в нови за Благоевградски окръг отрасли – машиностроене и химическа промишленост. Нови производствени мощности се планират в иначе традиционния сектор на хранително-вкусовата промишленост⁹⁾. На механизацията занапред се отдава важна роля за повишаването на добивите в тютюнопроизводството. Така например, през 1975 г. с произведения от селяните в Беслен тютюн планираният добив е надхвърлен двойно. Като резултат, уместно е наблюдението, че „в някакви си стотина къщички „влязоха“ близо един милион лева“¹³⁾.

Подобно на Благоевградски окръг, основна селскостопанска култура в Кърджалийски окръг е тютюнът. Доминирането ѝ сред посевите в земеделието поражда три основни проблема – постоянната нужда от държавни субсидии, сезонния характер на работата, недостига на средства за нови технологии и изследвания. В този контекст е обяснимо, че акцент в регионалната политика в Източните Родопи представлява повишаването на доходите на тютюнопроизводителите. То е осъществено с Постановление на Министерския съвет № 1 от 9 януари 1964 г. за подобряване поминъка на населението в Кърджалийски окръг и повишаване материалния стимул за производството на тютюните „Джебел“ и „Неврокоп“¹⁴⁾. По административен път се на-

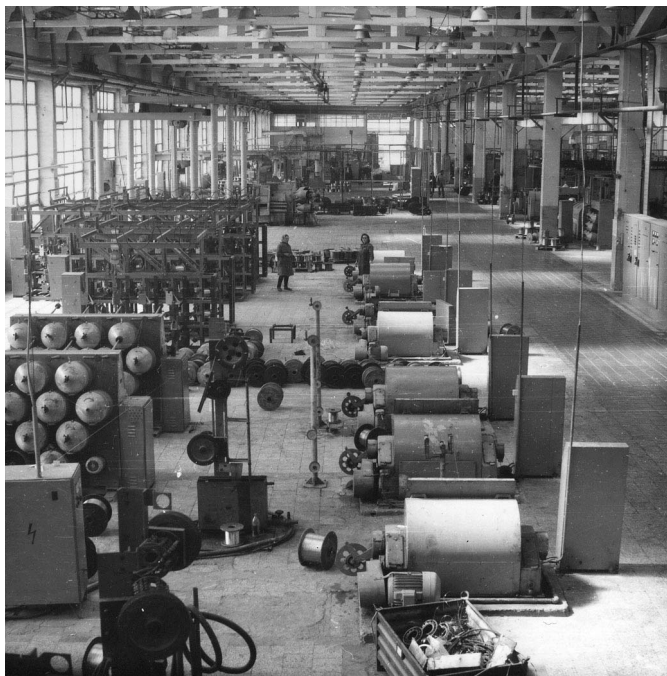
лага разбирането, че гарантираната печалба от тютюна е предпоставка за лоялност у българските турци. Те самите за десетилетия напред възприемат работата по тютюневата реколта като препитание без икономическа алтернатива¹⁵⁾.

Първите опити за целенасочени инвестиции обединяват съвместните усилия на централните и местните органи на държавно управление в благоприятен за разгръщането на подобна инициатива момент. В Благоевградски окръг това е преодоляването на ограниченията във вътрешнополитически план пред публичната защита на българите в Македония. Ключови събития в тази политика – Мартенският пленум от 1963 г. и влошаването на българо-югославските отношения в края на 60-те години, оправдано привличат вниманието към трудностите от стопанско естество, пред които са изправени във всекидневие си македонските българи от Пиринския край¹⁶⁾. Постановленията за Кърджалийски окръг през 1964 г. и 1970 г. са съпроводени с оповестяването на актуалните постановки на ЦК на БКП за положението на българските турци¹⁷⁾. Характерното за регионалната политика в Смолянски окръг е, че икономическата програма от края на 1969 г. изпреварва обявяването на политическата позиция спрямо българските мюсюлмани, изложена в Решението на Секретариата на ЦК на БКП от 17 юли 1970 г.¹⁸⁾

Набелязването в един и същи документ, освен на инвестиции в индустрията, също на бъдещи вложения за здравеопазването и за обновяването на сградния фонд на културните институции, определя всеобхватния характер на регионалните програми като принцип в регионалната политика в Южна България. В края на 60-те и началото на 70-те години на XX век са приети няколко нови регионални програми. По отношение на Благоевградски окръг това са: Постановление на Министерския съвет № 7 от 10 февруари за утвърждаване перспектива за развитие и укрепване на Огражденски район, Благоевградски окръг²⁰⁾, Постановление на Министерския съвет № 31 от 4 юли 1968 г. за подобряване на икономиката на Благоевградски окръг¹⁸⁾ и Постановление на Министерския съвет № 53 от 5 юли 1974 г. за по-нататъшно ускорено социално-икономическо и културно развитие на Благоевградски окръг²¹⁾. В Кърджалийски окръг новият етап в регионалната политика се основава на Постановление на Министерския съвет № 13 от 1 юли 1970 г. за по-нататъшно социално-икономическо и културно развитие на Кърджалийски, Силистренски, Разградски, Шуменски и Търговишки окръг. В този правителствен акт се проявява взаимовръзката между икономически мерки в индустрията и в селското стопанство, от една страна, и инвестиции в подготовката на хора в активна възраст с подходящо образование, от друга. За пръв път е изработена цялостна концепция за инвестиции в различни направле-

ния на регионалното развитие в Кърджалийски окръг. Хронологическата перспектива обхваща следващите 15–20 години. Изграждането на нови заводи и реконструирането на вече съществуващите предприятия, финансирани по силата на ПМС № 13 от 1970 г., потвърждават приоритета на цветната металургия и машиностроенето²²⁾.

Уклонът към машиностроене и химическа промишленост унифицира в голяма степен етапите в изграждането на нови заводи и в трите окръга. Търпят модернизирание мощностите на дърводобива, металургията и минното дело²³⁾. Обновява се сградният фонд с построяването на нови читалища и училища. Издигат се самостоятелни сгради, предназначени за кина, библиотеки и културни домове. Тенденцията в интереса към изкуствата е възходяща, както показват данните за популярността на кинопрожектиите.

Завод за изолирани проводници, създаден през 1975 г. в гр. Смолян – производствено хале.

Източник: ДА – Смолян

В кината на Благоевградски окръг, нараснали като брой от 64 през 1959 г. на 171 през 1979 г., за последната спомената година, в сравнение с Кърджалийски и Смолянски окръг, е регистриран най-голям брой посещения – 4 387 000. За двадесет години в селата на Кърджалийски окръг кината са се увеличили от 29 на 197, в Смолянски – от 32 на 133²⁴⁾. Количествените параметри за увеличаването на броя на киносалоните са впечатляващи за цялата страна. Киното се оказва особено важно за управляващите поради изключителната му популярност сред населението, особено преди масовото навлизане на телевизията (Калинова, 2011: 368–369).

Социалният мотив за наемането на жени като средство за преодоляване на трайната безработица, на която те са изложени, увеличава паричните доходи

на домакинствата. За пръв път в много от селските райони с постъпването си на работа жените са изведени от пространството на дома и постепенно биват въвлечени в колективния живот на обществени и политически инициативи. От този момент и занапред на микроикономическо ниво държавата все повече разчита на самодисциплината на трудоспособните членове на семейството да финансират издръжката му. Продължава обаче изоставането при предлагането на пестящи време и усилия публични услуги в близост до дома в по-малките или географски изолирани селища. Домашно изработените дрехи остават емблема за жителите в трудно достъпните селски райони. За това свидетелства и следният откъс из българската публицистика, посветена на Родопите:

„Четири села има в Хвойненската котловина: Павелско, Орехово, Малево и Хвойна. Те имат еднакъв поминък, еднакви къщи, еднакви приказки и песни, но престилките им са различни, както и техните жители... Щом попаднете в Хвойна, престилките веднага се променят. Портокаловото изведнъж отстъпва на зеленото и върху престилките припада мараля... Престилките стават непроницаеми. Каквито са и хората...“ (Хайтов, 1966: 19)

Както се вижда от горното изложение, най-ранното проявление на регионалната политика в териториалните и хронологически граници на тази статия се наблюдава в Благоевградски окръг. Още през 1960 г. е изработен амбициозен проект, обсъден от Политбюро на 16 юни 1960 г. и възпроизведен по-късно като направления в първите цялостни икономически програми за Пиринския край, приети през 1963 г. и 1968 г. По отношение на Смолянски окръг аналогични стъпки за обобщаване на опита в регионалното развитие до равнището на цялостна регионална концепция са предприети през 1969 г., а в Кърджалийски окръг – през 1964 г. и 1970 г. Тенденцията на устойчиво развитие до параметрите, характерни за средното ниво в България, е потвърдена през 1974 г., когато е изработена новата регионална стратегия за подобряването на икономиката в Благоевградски окръг.

Същата година, приканени да дадат мнение по проектите на нормативни актове за териториално планиране, административните ръководители в Смолян и Кърджали схващат водената регионална политика в Южна България като правилна и желаят да се задълбочи. Според ОНС – Смолян, от решаващо значение е в България да се осигури предимство на растежа на производителните сили в слабо развитите териториални единици. Очакванията от новата нормативна база на териториално планиране са изложени още по-обстойно от представителите на Кърджалийски окръг: *„С тяхното утвърждаване като нормативни актове и приложението им на практика ще се издигне равнището и значението на териториалното планиране като важен фактор за нарастване на обществената производителност на труда, за осигуряване*

на високи темпове на икономическо развитие и повишаване на жизненото равнище на народа, за обезпечаване хармоничното развитие на всички райони на страната“²⁵⁾.

Инвестиционните проекти имат силно интелектуално въздействие. Концертите с фолклорни песни, танци и обичаи, представяни от професионални и любителски състави, художествените изложби и музейните експозиции, литературните четения и други културни прояви популяризират българското културно-историческо наследство на македонските и тракий-

Екскурзия до Рилския манастир на членовете на християнското дружество в Кърджали.
Източник: ДА – Кърджали, ф. 271К, оп. 1, а. е. 329

ските българи. Родовата памет на бежанците от Егейска и Вардарска Македония и Беломорска Тракия присъства трайно в културното развитие в Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг в разглеждания период. Показателен е например фактът, че въпреки придадената ѝ в местния печат идеологическа окраска, според мемоарната литература инициативата за възпоменателна Кукушка вечер през 1967 г. няма нищо общо с годишнината от Великия октомври. Както личи от запазените снимки, бежанците, съхранили спомена за разрухата на Кукуш през 1913 г., почитат не съветски герои, а паметта на своя заслужил съгражданин Гоце Делчев (Цокова, 2012¹⁾: 322). На фона на денационализаторската политика на властите спрямо българите в Социалистическа република Македония срещите с българското фолклорно изкуство и българските книги, икономическото и научното сътрудничество, съборите край границата поддържат българското национално чувство у нейните граждани (Цокова, 2012²⁾: 144–157). Измежду административните центрове в Южна България откриването на висше училище е необходимо именно в Благоевград, за да се пресече тенденцията младежи от Вардарска и Егейска Македония да заминават да следват в Скопие. „За нас е от особено значение – заявяват окръжните лидери, – *Пиринският край, тази от векове българска земя, да стане притегателен център за тези младежи*“²⁶⁾.

Учители, писатели, читалищни дейци помагат за разпространението на книжовността, на произведенията на съвременните изкуства и на научните постижения сред възможно най-широк кръг жители. Особено внимание заслужава усвояването на добър български книжовен език сред българските турци²⁷⁾. Така например през 1979 г. в трите окръга са организирани 350 литературни кръжоци и кръжоци по художествено слово. Участниците в кръжоците по художествено слово в Кърджалийски окръг са 2103. Този брой е близък до записалите се в кръжоци по художествено слово в София – 2225 души, и в Бургаски окръг – 2310 души. За територията на България интересът към реторическото изкуство е значително по-силно изразен само в Плевенски и Пловдивски окръг²⁸⁾.

За България потвърждаването на политическата воля за специални насоки на икономическо въздействие се оказва постоянен механизъм в преодоляването на натрупаното изоставане в слабо развитите региони. По този начин, макар средностатистическите икономически параметри да не биват достигнати в срок, непосредствен е ефектът от популяризирането на икономическите инициативи в съзнанието на хората от даден окръг. Този ефект намира изражение в мотивацията за пълноценно участие в живота на родния край. В контекста на последователния управленски подход към развитието на Благоевградския регион като оправдана се тълкува метафората от началото на 80-те години на XX век, която обявява Пиринския край за „най-красивия кът – градина на нашата родина“²⁹⁾. В границите на Кърджалийски окръг напредъкът, отбелязан през 60-те и 70-те години на XX в., предизвиква оптимизъм у жителите на граничния Ивайловград. Родното им място е възпятано в рими като „бадемова градина“, която „подобно чудна приказка цъфти“³⁰⁾. Едно от най-старите села в Смолянски окръг – Момчиловци, става домакин на ежегоден фолклорен фестивал, пред чиято публика самодейният естраден състав щедро предрича Момчиловци да е „като песен безсмъртно“ (Вълнев, 2009: 112).

Стремежът към подобряване на икономическите резултати и културният подем демонстрират, че вследствие на водената регионална политика трите сравнявани региона се издигат до положението на приоритетни звена в рамките на териториалното деление на България. Постиганията в регионален мащаб са оценени подобаващо и регионалната политика бива продължена през 80-те години на XX век. В икономически план Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг са обект на стимулиране по силата на Постановление на Министерския съвет № 22 от 10 май 1982 г., което позволява общ подход към сходните в развитието си селищни системи от различни региони³¹⁾. Благодарение на натрупания опит в местното управление уменията да се овладеят административните ресурси на локално равнище намира приемственост във формирането на политически елит

и след изместването на регионалните центрове през 1987 г.³²⁾: от Благоевград – в София, от Смолян – в Пловдив, от Кърджали – в Хасково, а в наши дни – в използването на капацитета на регионалните структури по места за трансгранично сътрудничество на регионите в Европа.

БЕЛЕЖКИ

- 1 За интегрирането на българите в османския стопански модел вж. Иванов, М., Митев, Пл. (2010). Първата вълна на българска модернизация, 1850–1912 г. В: *Исторически преглед*, 3-4, 110.
- 2 За Пиринския край вж. по-подробно Симов, Й., Цокова, П. (2011). Българското образование в Македония 1915–1918 г. – (не)преодоляната криза. В: *XVI Кюстендилски четения 2009 г. Кризите в историята*, 149–162; Цокова, П. (2009). Дейността на Неврокопската митрополия в периода на войните 1912–1919. В: *Исторически преглед*, 1–2, 85–111; Цокова, П. (2004). Установяване и функциониране на местната власт в градовете Банско и Мехомия (Наблюдения върху административните актове на кметовете 1912–1915 г.). В: *Македонски преглед*, 2, 71–92.
- 3 Новото административно деление на територията на България определя на Благоевград, Смолян и Кърджали ролята на водещи административни центрове заедно с други 24 града в България. Административната реформа е извършена по силата на Постановление № 7 от 22 януари 1959 г. на Министерския съвет и Указ на Президиума на Народното събрание, обнародван в брой 7 от 23 януари 1959 г. на вестник „Известия на Президиума на Народното събрание“.
- 4 За ролята на Министерския съвет и характера на издаваните от него актове вж. Цокова, П. (2011). Актовете на Министерския съвет и слабо развитите промишлени райони 1959–1987 г. (с. 475–477). В: *Известия на Българското историческо дружество*. Т. 41.
- 5 Според *Статистическия годишник на Народна република България*, издаден в София през 1960 г., с данни за предходната 1959 г., измежду окръзите в Южна България производството на предмети за потребление е най-слабо в Благоевградски, Смолянски и Кърджалийски окръг. И в трите окръга в продукцията на държавните и кооперативните предприятия преобладават средствата за производство или добивната промишленост. През 1959 г. обемът на лимитните капитални вложения в Благоевградски окръг съставлява едва 1,4 % от общия обем на тези инвестиции в България. От формална гледна точка положението е сравнимо с икономическата политика към Кюстендилски окръг, в който са насочени едва 1,2% от капиталните вложения през 1959 г. Неуместно е обаче двата района да бъдат третираны еднакво, тъй като по територия, население и природни дадености Кюстендилският регион значително отстъпва на Пиринския край. По същото време инвестициите в проспериращия Старозагорски окръг представля-

- ват 8,4 % от инвестициите в страната. За разлика от Благоевградски окръг, след 1944 г. държавата неравномерно е насочвала немалко средства за нови мощности в Източните и Средните Родопи и чак през 1959 г. темпът на подпомагане е забавен. Това личи от сравнението със статистическата информация за 1957 г. например. Капиталовложенията в Смолянски окръг са 2 % през 1959 г., а 3,4 % – две години по-рано. Сходно е състоянието в Кърджалийски окръг, в който капиталовложенията са намалели от 3,3 % през 1957 г. на 2,1 % през 1959 г.
- 6 Държавен архив (ДА) – Благоевград, ф. 944, оп. 3, а. е. 1, л. 66-74; Централен държавен архив (ЦДА), ф. 136, оп. 48, а. е. 45.
 - 7 ЦДА, ф. 136, оп. 60, а. е. 460, л. 1.
 - 8 Пак там, ф. 130, оп. 11, а. е. 53, л. 49-51.
 - 9 ДА – Смолян, ф. 1Б, оп. 23, а. е. 10, без номерация на листата.
 - 10 ЦДА, ф. 375, оп. 26, а. е. 17, л. 1.
 - 11 Пак там, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 4189, л. 18-60.
 - 12 Пак там, а. е. 5330, л. 1-2
 - 13 Родопи, 1976, 6, с. 3
 - 14 ЦДА, ф. 136, оп. 39, а. е. 1, л. 1-5.
 - 15 Една лична изповед, записана в Кърджали през 1997 г. от младеж на 28 г., изселник в Бурса, илюстрира дилемата между материалната сигурност в препитанието от тютюна, от една страна, и скъсването със селския труд в опит да се противостои на традицията, от друга: „Всеки млад човек иска да избяга от тютюна. Но и всеки по-късно се връща при него. Оженени се. Растат децата, все има нужда от пари и на 40 г. с каквото и да се занимаваш, допълваш приходите си с тютюна.“ (Георгиева, 1998: 52 – 53).
 - 16 Протестът на българското държавно ръководство срещу денационализацията и репресиите в Социалистическа република Македония и в защита на българското население на Благоевградски окръг е оповестен публично през ноември 1968 г. – *Македонският въпрос. Историко-политическа справка.* (1968). Институт за история при БАН (сс. 3–6; 38–39). С. И в наши дни сред изследователите от Сърбия се възприема тезата за съществуването през 60-те години на XX век на „регионална македонска идентичност“ в окръжния център Благоевград, чието интегриране в българската национална общност се цели да бъде насърчено чрез огромните инвестиции в индустриализация. (Тимотијевић, 2012: 220) .
 - 17 На 28 януари 1964 г. Политбюро приема Решение за подобряване на партийната работа сред населението с мюсюлманско вероизповедание и повишаване жизнения стандарт на българските турци – ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 5371, л. 2. През 1969 г. аналогично решение е посветено на „културния възход на трудещите се турци“. (Стоянов, 1998:142).
 - 18 ЦДА, ф. 1Б, оп. 36, а. е. 1052, л.42 – 52. За колебанията в разграничаването

на политиката към българите мохамедани от политиката към българските турци вж. Цокова, П. (2010). Политика с две лица. Администрацията в полза на турчееенето на българите мохамедани (1950–1970) (сс. 127-154). В: *Заблуди и фалсификации за произхода на българите мохамедани*. София: Тангра ТанНакРа ИК.

- 19 ДА – Благоевград, ф. 944, оп. 3, а. е. 9, л. 1–6.
- 20 ЦДА, ф. 136, оп. 46, а. е. 33.
- 21 Пак там, ф. 1Б, оп. 35, а. е. 4773, л. 5–26; Работническо дело, бр. 180, 29 юни 1974 г.
- 22 ЦДА, ф. 136, оп. 50, а. е. 13, л. 1-21.
- 23 Инвестициите в промишлеността заемат най-голям дял в сравнение с дела на инвестициите в други отрасли и за трите окръга. Според официалната статистика отделените средства за модернизация, реконструкция и разширение са белег на навлизането на техническия прогрес. През 1979 г., т. е. в края на разглеждания период, капиталовложенията за трите дейности в промишлеността на Благоевградски окръг възлизат на 63 % от всички капиталовложения. По същия показател за Смолянския регион са предоставени 52,5 % от капиталовложенията по отрасли, а за Кърджалийския край – 48,5 %. От капиталовложенията в Благоевградски окръг 16,1 % са предназначения за модернизация и реконструкция в машиностроенето и металообработването. За Смолян и региона съответната стойност е 26,5 %, а за Кърджалийския район – 39,3 %. Промяната в структурата на икономиката е забележителна именно в този отрасъл, който през 1959 г. за трите окръга е представен от едно предприятие в един от окръзите – Кърджалийски, въпреки че по това време на територията на цяла България има 109 завода с подобен профил. - *Статистически годишник на Народна република България*. София, 1960, с. 351; *Статистически годишник на Народна република България*. София, 1980, с. 516–515.
- 24 *Статистически годишник на Народна република България*. София, 1960, с. 478; *Статистически годишник на Народна република България*. София, 1980, с. 573.
- 25 ЦДА, ф. 136, оп. 58, а. е. 128, л. 110, 127.
- 26 Пак там, ф. 1Б, оп. 48, а. е. 58, л. 2.
- 27 Със своята необичайност достоен за отбелязване в училищната летопис на с. Голяма чинка, Кърджалийски окръг, е фактът, че училищният хор изпълнява няколко български песни на тържеството за откриването на новата учебна година през 1961 г. На 17 май 1962 г. за пръв път се провежда ден на българския език в с. Рибино. Парadoxално е, че през първата половина на 60-те години дори сред децата турчета да няма интерес към часовете по турски език, задължителната учебна програма им го налага. Това личи най-ясно сред по-големите деца в основните училища: „*Още в началото на учебната година болинството от осмокласниците настояваха да не се*

- изучава турски език. В края на II срок интересът към предмета намаля до минимум – носители на слаби оценки бяха най-добрите по успех ученици.“
– ДА – Кърджали, ф. 175, оп. 2, а. е. 12, л. 5-7; ф. 6, оп. 11, а. е. 41, л. 165.
- 28 *Статистически годишник на Народна република България*. София, 1980, с. 573.
- 29 ЦДА, ф. 1Б, оп. 65, а. е. 45, л. 4.
- 30 ДА – Кърджали, ф. 620, Допълнителна историческа справка за периода 1976–1984 г., изготвена на 12 август 1985 г.
- 31 *Постановление №22 на Министерския съвет от 10 май 1982 г. за ускорено социално-икономическо развитие на селищните системи от четвърти и пети функционален тип, от граничните райони и от Странджанско-Сакарския край през осмата петилетка и до 1990 г.* е обнародвано в „Държавен вестник“, бр. 42 от 28 май 1982 г.
- 32 През 1987 г. новото административно-териториално деление е въведено с *Указ №2704 за определяне на броя и границите на областите, общините, които се включват в тях, както и техните административни центрове*, обнародван в „Държавен вестник“, бр. 67 от 28 август 1987 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев, М. (1994). *История на българската буржоазна държава и право 1878–1917*. София: Софи – Р.
- Вълнев, К. (2009). *Момчиловци. Общинско управление 1912–2007 година*. Смолян: Принтаком.
- Георгиева, Цв. (1998). Преселническата мотивация на българските турци. В: Желязкова, А. (състав.). *Между адаптацията и носталгията. Българските турци в Турция*. София: Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия.
- Калинова, Е. (2011). *Българската култура и политическият императив 1944–1989*. София: Парадигма.
- Киров, В. (1999) Местно самоуправление и местна администрация. В: Баламезов, Б., Киров, В. и др. *Конституция на Република България. Коментар*. София: СИЕЛА.
- Попов, А., Славейков, П., Коцев, А., Димитров, Ст., Найденов, К. (2010). *България: Райони, области, общини*. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.
- Стоянов, В. (1998). *Турското население в България между полюсите на етническата политика*. София: Лик.
- Цокова, П. (2011¹⁾). Инвестициите в Доспатския район на Смолянски окръг през 60-те години на XX век. В: Баръмова, М., Стоянов, Б. (състав.). *Collegium historicum. Т. I*. София: ИК „Гутенберг“.
- Цокова, П. (2011²⁾). Промяната във възгледите за образованието на де-

- цата в село Брезница, Гоцеделчевско (60-те – 70-те години на XX век) (сс. 26–39). В: *Нови извори за изследване на „Възродителния процес“*. София: Парадигма.
- Цокова, П. (2012¹⁾). Българо-съветски отношения, свързани с Югозападна България – 60-те и 70-те години на XX в. В: *Русия, Европа и светът. Сборник с материали от международна научна конференция*. София, 28–29 септември 2009. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.
- Цокова, П. (2012²⁾). Регионални срещи на българите в Македония (1953-1970). В: *Кюстендилски четения 2007. Заедно или разделени. Европа на съюзите, личностите и регионите*. София.
- Тимотијевић, М. (2012). *Модернизација балканског града (1944-1989). Компаративна анализа развоја Чачка и Благоевграда у епохи социјализма*. Чачак: Народни музеј – Чачак.
- Тодорова, М. (2004). *Балкани – балканизъм*. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.
- Хайтов, Н. (1966). *Говор и мелодия в багрите. Родопи, 2*.

THE BEGINNING OF THE REGIONAL POLICY IN SOUTHERN BULGARIA DURING THE 60'S AND 70'S OF THE TWENTIETH CENTURY

Abstract. From 1 January 2007 the European Union includes 27 countries and 1303 regions at NUTS 3. 28 Bulgarian regions belong to the latter category. The location of the cities which have the status of regional centers in the territory of modern Bulgaria was chosen in 1959.

In 60-s and 70-s of the 20th century Bulgarian state authorities adopted decrees about the regional development in three underdeveloped regions in Southern Bulgaria – Blagoevgrad region, Smoljan region and Kurjali region. These three regions were treated as a strategic territory in the regional policy of Bulgaria in that period. The aim of the governmental regulations was the statistic indicators in each of the three regions to be equalized to the average level of the country. The main aspects of the regional programs in that area were economic and cultural. The investments in new branches referred mostly to engineering and chemical industry. Education of young people and researches in history formed the core of the cultural policy.

The investment projects had a strong intellectual influence. Folk-songs concerts and dances presented by professional and amateur ensembles, art and museum exhibitions, literary readings and other cultural events promoted Bulgarian cultural and historical heritage of the Macedonian and Thracian Bulgarians. Remembrances

of the refugees from Aegean and Vardar Macedonia and Aegean Thrace persisted in the cultural development in Blagoevgrad, Smoljan and Kardjali district in that period. The establishment of higher education was necessary in Blagoevgrad in order to break the trend of young people from Vardar and Aegean Macedonia leaving to study in Skopje. Special attention was devoted to the use of good Bulgarian literary language among the Bulgarian Turk. Teachers and writers helped for spreading literature and works of contemporary art and science achievements among Muslim Bulgarians. There were built new cultural centers, cinemas and schools.

As a result, for the period of twenty years the standard of life was increased. Instead of migration for example to the capital many people in active age preferred to live and work at the local site where they were born. Blagoevgrad region, Smoljan region and Kurjali region were an example for the other regions also situated near the border. However, other parts of Bulgaria still needed development.

Polina Tsokova, PhD

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-Mail: polina_tsokova@abv.bg